

İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn ve *el-Müstaşfâ* gibi eserlerinde görülen dörtlü taksimi Gazzâlî burada da uygulamıştır. Her ana bölümden birine *el-Müstaşfâ*'da "kutub" adı verilirken *İhyâ'*'da ve *el-Vasîf*'te "rub" başlığı tercih edilmiştir. Eserin ana çatısını meydana getiren bu dört bölüm ibâdât, muâmelât, münâkehât ve cinâyât şeklindeki adlandırılmıştır. Ayrıca her bölüm kendi içinde kitâb, bab, fasıl gibi alt başlıklara ayrılarak eserin iç bütünlüğü pekiştirilmiştir. Gazzâlî, bir taraftan konuları mezhep taassubuna düşmeden deliller ışığında ele alıp fikhî melekenin gelişmesine, dolayısıyla ictihad ruhunun yeşermesine katkı sağlarken diğer taraftan Ebû Hanîfe, İmam Mâlik, Dâvûd b. Ali, Ahmed b. Hanbel ve bazan da Şîa'nın görüş ve delillerine ön yargısız biçimde yer vermiştir. Nevevî'nin bu eser üzerine kaleme aldığı *et-Tenkih*'te yer alan (I, 79-80) Gazzâlî'ye yönelik eleştiri ve tesbitlerinde Gazzâlî'nin bu tavrının benimsenmeyişinin belli bir payı olmalıdır. Mezhep literatüründe ikinci aşamayı temsil eden eserler arasında temsil kabiliyeti yüksek olan *el-Vasîf*, müellifin entelektüel düzeyini yansıtmaya yanında sağlam mantık örgüsü ve seçkin metin yapısıyla da sonraki birçok âlimin ilgisini çekmiştir. Öyle ki müteakip devirlerde *el-Vasîf*'ten doğrudan veya dolaylı biçimde faydalanmadan telif edilmiş neredeyse hiçbir eser yoktur. Gazzâlî'nin kendisi bile eseri daha rafine hale getirmeye karar verip *el-Vecîz*'i hazırlamıştır. Onun *el-Basîf*, *el-Vasîf*, *el-Vecîz* ve *el-Hulâsa*'dan oluşan fikh serisi, engin mezhep literatürünü daha duru ve özlü hale getirip üzerinde daha kolay çalışılabilir bir kıvama kavuşturmuştur.

el-Vasîf pek çok şerh, ihtisar ve ta'lik çalışmasına konu olmuştur. Eseri ilk defa Gazzâlî'nin talebesi Muhyiddin Muhammed b. Yahyâ en-Nisâbü'nin *el-Muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adıyla sekiz ciltte şerh ettiği belirtilmektedir (İbn Kâdî Şühbe, I, 313-314; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2008). Onun öğrencisi Ebû'l-Bekâat Necmeddin Muhammed b. Muvaffak el-Habûşânî, *Tahkîku'l-Muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adlı eserini bu şerh üzerine kaleme almıştır (İbn Hallikân gördüğü bu eserin on altı cilt olduğunu belirtir: *Vefeyât*, IV, 239). İbn Ebû'd-Dem'in *Şerhu'l-Vasîf*'i (*Şerhu müşkili'l-Vasîf*, *İzâhu'l-eğâlîti'l-mevcûde fi'l-Vasîf*) eserin güç anlaşılan yerlerinin açıklaması niteliğindedir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî'nin *İşkâlât 'ale'l-Vasîf* (*Şerhu müşkili'l-Vasîf*) adlı eseri Gazzâlî'ye yönelttiği eleştirileri ve bazı tashihleri içermektedir. Ne-

vevî, *el-Vasîf*'te gördüğü hata ve eksiklikleri tashih edip tamamlamak üzere *et-Tenkih fi şerhi'l-Vasîf*'i yazmış (*el-Vasîf* -le birlikte basılmıştır; mukaddimesi için bk. *el-Vasîf*, I, 75-98), ayrıca, *el-Vasîf*'in fûrû meseleleriyle yetinip başka eserlerdeki meselelere değinmeden *en-Nüket 'ale'l-Vasîf* adlı iki ciltlik bir çalışma yapmıştır. Necmeddin İbnü'r-Rif'a'nın yaklaşık kırk cilt olduğu belirtilen *el-Matlab fi şerhi'l-Vasîf* (*el-Matlabü'l-'âlî fi şerhi Vasîti'l-İmâm el-Gazzâlî*) adlı şerhinin cemaatle namaz ile bey' kitabı arasındaki konularını Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî tamamlamıştır. Eser Medine İslâm Üniversitesi'nde yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmaya başlanmış, bir grup öğrenci eserin küçük bir kısmına ilişkin tezlerini tamamlamıştır (meselâ bk. Ömer İdrîs Şâmây, 1416/1995; Abdülbâsit Hâc Abdurrahman, 1419-1420; Ammâr b. İbrâhim İsâ, 1430; Ömer b. Abdülazîz es-Selûmî, 1429-1430; Nâyif b. Muhammed el-Yahyâ, 1432). İbn Abdülber es-Sübkî de bu eseri *Muhtasarü'l-Matlab* adıyla ihtisar etmiştir. Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî, *el-Bahrü'l-muhtâf fi şerhi'l-Vasîf* adıyla kaleme aldığı şerhi daha sonra *Cevâhirü'l-Bahr* ismiyle kısaltmış, Ömer b. Muhammed el-Fetâ (*Cevâhirü'l-Cevâhir*) ve Muhammed b. Ömer el-Fâriki ez-Zebîdî (*Muhtasarü'l-Cevâhir*) bu eseri tekrar ihtisar etmiştir.

el-Vasîf üzerine şerh ve hâşiyeye yazan diğer âlimler de şunlardır: Ebû'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî (*et-Ta'lik 'ale'l-Vasîf ve'l-Vecîz*, *Şerhu müşkilâti'l-Vecîz ve'l-Vasîf*), Ebû'l-Kâsım İmâdüddin Abdurrahman b. Abdülalî İbnü's-Sükkerî (*Havâşi 'ale'l-Vasîf*), Ebû'l-Abbas Kemâleddin İbnü'l-Üstâz Ahmed b. Abdullah (*Şerhu'l-Vasîf*), Muvaffakuddin Hamza b. Yûsuf el-Hamevî (*Şerhu müşkilâti'l-Vasîf / Müntehe'l-gâyât fi'l-cevâb 'ani'l-işkâlât fi şerhi'l-Vasîf*), Zahirüddin Ca'fer b. Yahyâ et-Tizmentî (*Şerhu'l-Vasîf*), Tâceddin el-Firkâh (*Şerhu'l-Vasîf*), Ebû Hafs İzzüddin Ömer b. Ahmed el-Müdcî en-Neşşâî (*İşkâlât 'ale'l-Vasîf*, *Müşkilâtü'l-Vasîf*), Cemâleddin İbnü'l-Âmirî Ahmed b. Ali (*Şerhu'l-Vasîf*), Muhammed b. Saîd Bâ Şûkey eş-Şaharî (*Şerhu'l-Vasîf*), Ömer b. Muhammed el-Fetâ (*el-İbrîzü'l-gâlî 'alâ Vasîti'l-Gazzâlî*). İbrâhim b. İshak el-Münâvî *Şerhu ferâ'izi'l-Vasîf* adıyla eserin yalnız mirasla ilgili bölümüne şerh yazmış, Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîni bunu manzum hale getirmiş (*Nazmü'l-Vasîf*), İbnü'l-Mülâkkın *Tezkiretü'l-ahyâr bimâ fi'l-Vasîf mine'l-ahbâr*'da hadislerini tahrîc etmiştir. Kâdî Beyzâvî

el-Vasîf'i ayrıntılarını çıkararak ihtisar etmek, anlaşılması zor yerlerini ve kaynaklarını açıklamak, gerekli ilâvelerde bulunmak suretiyle *el-Gâyetü'l-kuşvâ fi dirâyeti'l-fetvâ* adlı eserini telif etmiş (nşr. Ali Muhyiddin el-Karadâğî, I-II, Kahire 1402/1982), Burhâneddin el-İbrî de buna bir şerh yazmıştır. *el-Vasîf*'i ayrıca Nüreddin İbrâhim b. Hibetullah el-Himyerî el-İsnevî, Muhammed b. Es'ad et-Tüsterî ve İbrâhim b. Abdurrahman el-Umeyrî ihtisar etmiştir (*el-Vasîf* üzerine yapılan çalışmalar ve bir kısmının yazma nüshaları için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 2008-2009; Abdurrahman Bedevî, s. 20-21; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh*, III, 2136-2141). Ali Muhyiddin Karadâğî'nin eksik yayımladığı (I-II, Kahire 1404/1984, "Kitâbü'z-Zekât" a kadar; I-II, Devha 1993) *el-Vasîf*'in tamamını daha sonra Ahmed Mahmûd İbrâhim ile Muhammed Muhammed Tâmir tahkik edip neşretmiştir (I-VII, Kahire 1417/1997). Bu neşirde Nevevî'nin *et-Tenkih* adlı şerhiyle İbnü's-Salâh'ın *Şerhu müşkili'l-Vasîf*, Muvaffakuddin el-Hamevî'nin *Şerhu müşkilâti'l-Vasîf*, İbn Ebû'd-Dem'in *İzâhu'l-eğâlîti'l-mevcûde fi'l-Vasîf*'ine dipnotlarda yer verilmiştir. *el-Vasîf*'in yeni bir neşirini Ebû Amr el-Hüseynî b. Ömer b. Abdurrahim gerçekleştirmiştir (I-IV, Beyrut 2001).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzâlî, *el-Vasîf* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhim – M. M. Tâmir), Kahire 1417/1997, I, 75-98, 103-104, 450, 471; III, 140; IV, 135, 476; VI, 148, 362; VII, 223; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 11-35; Nevevî, *et-Tenkih fi şerhi'l-Vasîf* (*el-Vasîf* ile birlikte), I, 75-98; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 239; Safedî, *el-Vâfi*, XVIII, 58-59; Sübkî, *Tabakât*, VI, 191-389; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 224, 284-285, 304; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. Ali M. Ömer), Kahire, ts. (Mektebetü's-sekâfeti'd-dîniyye), I, 238-239, 278-280, 313-314, 341, 391, 419, 432-435, 439-440, 449-451, 473-477, 491-492, 499-500; II, 8-9, 21, 38-39, 41, 45, 89, 281-284; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2002-2004, 2008-2009; Brockelmann, *GAL*, I, 542-543; *Suppl.*, I, 752-753; Abdurrahman Bedevî, *Mü'ellesâtü'l-Gazzâlî*, Küveyt 1977, s. 17-29; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Meşâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*, Beyrut 1988, s. 205-224; a.m.f., *Câmi'u's-şürûh ve'l-havâşi*, Ebûzabi 1425/2004, III, 2116-2122, 2136-2141.

BİLAL AYBAKAN

VASİYET

(الوصية)

Sözlükte "bitiştirmek, bağlamak; önermek" anlamlarındaki **vasiyyet** (çoğulu ve-sâyâ) fıkıhta kişinin, malını ölüm sonrası na bağlayarak bir şahsa veya hayır ciheti-

ne teberru yoluyla temlik etmesini ifade eder. Ölümüne bağlı bu işlemi yapan kişiye **mûsî**, vasiyetten yararlanacak kişiye veya hayır cihetine **mûsâ leh**, vasiyet konusu mal veya menfaate **mûsâ bih** denir. Vasiyet bazan “mûsâ bih” anlamında da kullanılır. Ayrıca vasiyet yanında **vesâyet** de “bir başkasından kişinin hayatında veya ölümünden sonra bir şey yapmasını istemek” anlamına gelmekle birlikte daha sonra bu kelimelerin ölüm sonrasında “bir şey yapılmasını isteme” mânasındaki kullanımı yaygın hale gelmiştir (İbn Âşûr, II, 147). Fakihler vasiyeti ölümden sonrasına dayalı teberruda bulunmaya, vesâyeti ise “kişinin küçük çocuklarını koruyup gözetmek veya vasiyetlerini yerine getirmek üzere bir vasi tayin etmesi” anlamına tahsis etmişlerdir (Şirbînî, III, 52; ayrıca bk. VE-SÂYET). Vasiyetin kaydedildiği belgeye **vasiyetnâme** denir.

Eselden beri bütün toplumlarda ve hukuk sistemlerinde görülen bir hukukî işlem türünü belirten vasiyet, mülkiyet hakkının kaybedildiği bir zamana bağlı şekilde malda yapılan tasarruf olması yönüyle genel prensipler açısından bir istisna teşkil eder. Ancak tasarrufun başlangıç anı yönünden kişinin hayatta iken kendi malında serbestçe tasarrufta bulunmasına benzediği ve mülkiyet hakkının tabii bir neticesi görüldüğü içindir ki hemen her hukuk düzeninde vasiyetin meşruluğu kabul edilmiş, getirilen bazı sınırlamalarla fertlerin temel haklarının ve kamu düzeninin korunması hedeflenmiştir. Aynı şekilde İslâm’da da insanların dünyevî ve uhrevî ihtiyaçları gözetilerek vasiyet hakkı tanınmış, ayrıca birtakım kurallar konularak yakınların ve üçüncü şahısların haklarının korunması, kamu düzeninin sağlanması, hak ve ödevler arasında denge kurulması amaçlanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber, “Allah, amellerinize eklenmek üzere -hayatta iken yaptığınız iyilikler dışında hayırda bulunabilmeniz için- vefatınız sırasında mallarınızın üçte biri üzerinde size tasarruf yetkisi vermiştir” ifadesiyle (İbn Mâce, “Veşâyâ”, 5) vasiyetin meşrû kılınış sebebine işaret etmiştir. Vasiyet sayesinde öldükten sonra hayırla yâdedilme, mirasçı olamayan yoksul akrabaları gözetme, hayatta iken iyiliği görülen kimseleri ödüllendirme ve kamu yararına yönelik hizmetlere katkı sağlama gibi amaçlar gerçekleştirilir.

Kur’an’da vasiyetle aynı kökten türeyen fiiller Allah’a nisbet edildiğinde, “Emretti, farz kıldı” (en-Nisâ 4/11; el-En’âm 6/144,

151), başkasına nisbet edildiğinde, “Biri-ne bir şey yapmayı tavsiye etti, öğütledi” (el-Bakara 2/132) anlamına gelir. Beş âyette sekiz yerde geçen vasiyet kelimesi içinde (el-Bakara 2/180, 240; el-Mâide 5/106) “vasiyet etmek”, diğerlerinde ise (en-Nisâ 4/11, 12) “vasiyet konusu mal veya menfaat” mânasında kullanılır. Hukukî bir işlem olarak vasiyetten söz eden âyetlerin bir kısmında vasiyetin yerine getirilmesi gerektiği, değiştirilmesinin büyük bir vebal sayıldığı vurgulanırken (el-Bakara 2/181) bazılarında mirasın ölenin borçları ödenip vasiyeti yerine getirildikten sonra taksim edilmesi ve vasiyet sebebiyle mirasçıların zarara uğratılmaması istenir (en-Nisâ 4/11-12; ayrıca bk. el-Bakara 2/182); vasiyet yapılacağı zaman iki âdil kişinin bulundurulması tavsiye edilir (el-Mâide 5/106). Birçok fakih kişinin anne baba ve yakın akrabalarına, kocanın geride bıraktığı dul karısına vasiyette bulunmasını emreden âyetlerin (el-Bakara 2/180, 240) iddet ve miras âyetleriyle neshedildiği görüşündedir. Bazı fakihlere göre ise vasiyetin vâcip oluşu mirasçı akrabalar hakkında mensuh ise de mirasçılar arasında yer almayan akrabalar hakkında devam etmektedir (Kurtubî, III, 99-100; IV, 203-207). Hadislerde de vasiyet kelimesi ve türevleri sıkça geçer. Hz. Peygamber müslümanlara vasiyetlerini sağlıklı günlerinde hazırlamalarını öğütlemiş (Buhârî, “Veşâyâ”, 1; Müslim, “Vaşiyye”, 1), miras payları Allah tarafından belirlenen mirasçılara mal vasiyet edilmemesi gerektiğini bildirmiş (Ebû Dâvûd, “Veşâyâ”, 6; Tirmizî, “Veşâyâ”, 5), ayrıca ölümden sonra da faydalanılacak hayır amaçlı teberruları (sadaka-i câriye) teşvik etmekle birlikte mirasçıları varlıklı bırakmanın onları dilenmeye mecbur edecek şekilde muhtaç bırakmaktan daha hayırlı olduğunu ve bundan dolayı en çok terikenin üçte biri kadar vasiyette bulunabileceğini açıklamıştır (Buhârî, “Veşâyâ”, 2; Müslim “Vaşiyye”, 5).

Şer’î hükmü bakımından vasiyet beş kısma ayrılır. **a) Vâcip olan vasiyet.** Zimmetinde bizzat ifa etmekten âciz olduğu borç veya iade edilmesi gereken emanet (vedîa) gibi kul hakları bulunan kimselerin alacaklıların ispata yarayacak delilleri yoksa bu borcun ifası için vasiyette bulunmalarıdır. Aynı şekilde hac, zekât, fidye, kefâret ve nezir gibi yerine getirilememiş Allah hakları için de vasiyet böyledir. **b) Mendup vasiyet.** Sevap kazanmak amacıyla mirasçı olamayan yoksul akrabaya veya hayır yollarına vasiyettir. **c) Mubah vasiyet.** Sevap

kazanma kastı olmaksızın varlıklı insanlara yapılan vasiyetlerdir. Mubah bir vasiyet dinen övülen bir amaçtan dolayı ve sevap kazanmak niyetiyle yapılırsa mendup vasiyete dönüşür. **d) Mekruh vasiyet.** Malî mekruh işlerde kullanacağı bilinen kişilere yapılan vasiyettir. Yine malî az, mirasçıları fakir olan kimselerin yapacağı vasiyetler de mekruhtur. **e) Haram vasiyet.** Dinen haram sayılan işlere harcanmak üzere veya mirasçılara zarar vermek kastıyla yapılan vasiyetlerdir.

Hukukî vasfı bakımından vasiyet, vasiyet eden açısından bağlayıcı nitelikte tasarruf (gayri lâzım) bir tasarruf olduğundan mûsî hayatta iken dilerse vasiyetini değiştirebilir veya vazgeçebilir. Mûsinin ölümünden sonra vasiyet bağlayıcı (lâzım) hale gelir ve tayin edilmişse vasiye, edilmemişse geride kalan akrabalara vasiyetin gereğini yerine getirmek vâcip olur. Vasiyet teberru niteliğindeki diğer tasarruflardan bazı hususlarda ayrılır. Bunlardan özellikle hibe ile arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulmuştur. Meselâ hibede aranan bir kısım şartlar vasiyette aranmaz; hacr altındaki kişilerin vasiyeti geçerli sayıldığı gibi vasiyet edilen şeyin miktarı ve evsafının mûsâ leh tarafından bilinmesi şartı da yoktur. Öte yandan vasiyetteki, vârise vasiyet edenin malın üçte birini geçmemesi şartı gibi sınırlamalar hibede söz konusu değildir. Vasiyetin konusu ya mal veya malî yönü bulunan bir iştir. Mûsî tarafından talep edilen iş sevap kazandıran bir amel veya en azından dinen mubah nitelikte bir iş olmasıdır. Câiz sayılmayan bir iş için vasiyette bulunmak câiz olmadığı gibi böyle vasiyetlerin yerine getirilmesi de câiz değildir. Mülkiyet kazandıran diğer hukukî işlemlerdeki gibi vasiyette de vasiyet konusu mal veya menfaatin mülkiyeti lehinde vasiyet edilen kişiye geçer. Ancak Hanefîler’de ve Şâfiîler’de menfaat vasiyetinin sadece intifa hakkı doğuracağı, mûsâ leh başkasına temlik gibi bir tasarrufta bulunamayacağı, bu hakkı devredemeyeceği, yine bu hakkın onun mirasçılara intikal etmeyeceği kabul edilir.

Ursulları. Fakihlerin çoğunluğuna göre vasiyetin ursulları mûsî, mûsâ leh, mûsâ bih ve irade beyanından ibarettir. Hanefîler ise vasiyetin kurucu unsurunun sadece irade beyanı olduğu görüşündedir (Kâsânî, VII, 331-332). Bütün fakihlere göre vasiyet “fakirler” veya “talebeler” gibi ismen ve şahsen belirlenmemiş bir zümreye yahut kabul beyanında bulunması tasavvur edi-

VASİYET

lemeyen hayır yollarına yapılırsa yalnız mü-sînin icabı ile kurulur onun rüçü etmeksizin ölümü ile tamamlanır (İbn Kudâme, VIII, 418). Ancak belirli kişilere yapılan vasiyetin tek taraflı mı yoksa iki taraflı mı olduğu konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı fakihlere göre vasiyet, mü-sînin icabı ve onun vefatından sonra beyan edilmek şartıyla mü-sâ lehin kabulüyle meydana gelen iki taraflı bir hukukî işlemdir. Mü-sâ leh kabul ederse vasiyet kurulur, kabul etmezse bâtil sayılır. Bu konuda vasiyetin diğer iki taraflı hukukî işlemlerden farkı yoktur. Şâfiî ve Mâlikîler'de meşhur olan görüşe göre kabul vasiyetin kurucu unsuru değil nefâz şartıdır. Hanefîler'de de kabulün nefâz veya lüzum şartı kabul edildiği şeklinde bir görüş vardır. Hanefîler'den Züfer ise vasiyeti tek taraflı bir işlem olarak görür ve sadece icabı kurucu unsur sayar. Mü-sâ lehin kabul beyanında bulunmadan ölmesi durumunda fakihlerin çoğunluğuna göre vasiyet bâtil değildir. Hanefîler mü-sâ lehin ölümüyle reddetme ihtimalinin ortadan kalkmasını delâleten kabul saymış ve bu tür bir vasiyeti istihânen sahih kabul etmiştir (Kâsânî, VII, 332). Diğer mezheplere göre ise vasiyeti kabul veya red hakkı mü-sâ lehin mirasçılara geçer. Kabul ettikleri takdirde mülkiyetin kendilerine vasiyet olarak doğrudan mı yoksa mü-sâ lehten miras yoluyla mı geçeceği tartışmalıdır. Bu görüş ayrılığı, mü-sâ lehin borçlarının ödenip ödenmemesi ve vasiyetlerinin yerine getirilip getirilmemesi açısından önemlidir.

Şartları. Vasiyet, hukukî işlemler içinde şartları bakımından çerçevesi en geniş işlemlerden biridir, bununla birlikte yine de bazı şartlar aranmıştır. **a)** Mü-sâde aranan şartlar: **1.** Mü-sînin teberru ehliyetine sahip bulunması gerekir. Akıl hastaları ile küçüklük teberru ehliyetine sahip değildir. Hanefîler'e ve Şâfiîler'de kuvvetli olan görüşe göre bulûğ şartı aranır; Mâlikîler ve Hanbelîler'de ise on yaşını geçmiş mü-meyyiz küçüğün vasiyeti geçerli kabul edilir. Öte yandan sefihin yapacağı vasiyet de tamamen kendi yararına bir tasarruf şeklinde değerlendirilmiş ve bütün mezheplerce geçerli sayılmıştır; ancak Hanefîler'den İmâm-meyn vasiyetin hayır işlerine yönelik olması şartını aramıştır. Hanefîler'e ve Şâfiîler'de bir görüşe göre haram yolla sarhoş olan kişinin yapacağı vasiyet geçerli kabul edilirken Hanbelîler'e ve Mâlikîler'e göre temiz gücünü kaybedecek ölçüde sarhoş bulunanların vasiyeti geçersizdir. **2.** Vasiyet rıza ile yapılmış olmalıdır. Tehdit altında,

ciddiyetsizlik veya yanlışlıkla yapılan vasiyet geçerli değildir. **3.** Mü-sînin terikenin tamamını kapsayan borcu bulunmamalıdır. Zira terikeden yapılacak harcama ölen kişinin kefen ve cenaze masraflarının karşılanması, kul borçlarının ödenmesi ve vasiyetlerinin yerine getirilmesi şeklinde bir sıra takip eder. Geriye kalan mal mirasçılara paylarına göre dağıtılır. Buna göre terikenin tamamı, sıra vasiyete gelmeden önce harcanacağı için vasiyete bir şey kalmaz. Ancak alacaklılar mü-sîyi borçtan ibra eder veya vasiyete onay verilerse vasiyet geçerli sayılır.

b) Mü-sâ lehte aranan şartlar: **1.** Mü-sâ leh gerçek kişi ise vasiyet yapılırken ve mü-sînin ölümü sırasında mevcut olmalıdır. Bu iki vakitten birinde hayatta bulunmayanlara yapılan vasiyet geçersizdir. Ceninin bazı âlimlere göre vasiyetin yapılışı, bazılarına göre mü-sînin ölümü sırasında ana karnında mevcutsa lehine yapılan vasiyet geçerli kabul edilir. Ceninin varlığı, vasiyetin yapılışından veya mü-sînin ölümden itibaren normal hamilelik ve doğum süresinde canlı olarak doğması ile bilinir. Mâlikîler, henüz mevcut olmayıp ileride meydana gelecek ceninle mü-sînin öldüğünü bildiği kimseye vasiyetini geçerli, öldüğünü bilmediği kimseye vasiyetini bâtil sayarlar. **2.** Din farkı vasiyete engel değildir; ancak Hanefîler ve Mâlikîler ülke farkını vasiyete engel görmüş, bir müslüman veya zimminin bir harbîye vasiyetini geçersiz kabul etmiştir, bunun aksi ise câiz görülmüştür. **3.** Mü-sâ leh bir karîne yardımıyla belirlenebilir olmalıdır. **4.** Mü-sâ leh mü-sînin mirasçılara arasında yer almamalıdır. Bir mirasçıyla yapılan vasiyet akrabalık ilişkilerine zarar vereceği için fakihlerin çoğu bu tür vasiyeti mevkuf kabul eder; buna göre mü-sî öldükten sonra diğer mirasçılar onaylarsa vasiyet nâfiz, reddederse bâtil sayılır. Mü-sâ lehin mirasçı olup olmadığı vasiyetin yapıldığı zamana değil mü-sînin öldüğü zamana bakılarak belirlenir. Vasiyet sırasında mirasçı olmayan bir kişi mü-sînin ölümünde mirasçı olmuşsa ona vasiyet câiz değildir; vasiyetin yapıldığı esnada mirasçı mü-sînin ölümü sırasında miras alamayacak duruma düşmüşse ona vasiyet câizdir. Ayrıca vasiyete onay verecek mirasçıların teberru ehliyetini taşımaları gerekir. Teberru ehliyeti bulunmayanların verecekleri onay hukuken geçersizdir. Mâlikîler'de kuvvetli (Nefrâvî, II, 218), Hanbelî ve Şâfiîler'de zayıf olan bir görüşe göre mirasçıya yapılan vasiyet bâtil sayıldığından diğer mirasçılar onay verdik-

leri takdirde bu, vasiyetin yerine getirilmesi değil onların mü-sâ lehe bir başışı kabul edilir. **5.** Mü-sâ leh mü-sîyi cinayeten öldürmemiş olmalıdır. Mü-sâ lehin henüz zamanı gelmeden önce hakkına kavuşmak için mü-sîyi öldürmesi halinde aslı ceza yanında lehine yapılmış vasiyetten de yoksun bırakılır. Ancak Hanefîler'in çoğuna göre bu vasiyet mevkuftur, mirasçılar onaylarsa geçerli sayılır. Mâlikîler'e, bazı Hanbelîler'e ve Şâfiîler'de kuvvetli görüşe göre vasiyet sahih, Ebû Yûsuf ve diğer fakihlere göre ise bâtildir.

c) Mü-sâ bihte aranan şartlar: **1.** Mü-sâ bih mal olmalıdır. Fakihlerin çoğu tarafından mal sayılan menfaatle gelecekte tahakkuk etmesi beklenen bir mal da vasiyet konusu edilebilir. Meselâ bir evde oturma, tarladan çıkacak mahsul, gebe bir hayvanın doğacak yavrusu vasiyet edilebilir (Kâsânî, VII, 354). **2.** Mü-sî ve mü-sâ lehin dinlerine göre mü-sâ bih mütekevrim (yararlanılması câiz) olmalıdır. Bu sebeple şarap ve domuz gibi haram bir nesneyi bir müslüman vasiyet edemeyeceği gibi ona da vasiyet edilemez. Ancak gayri müslim diğer bir gayri müslime bunları vasiyet edebilir. **3.** Mü-sînin mirasçısı varsa mü-sâ bih terikenin üçte birinden fazla olmamalıdır. Üçte bir hesap edilirken vasiyetin yapıldığı zamanki değil mü-sînin öldüğü andaki mevcut mala bakılır. Fakihlerin çoğuna göre üçte biri aşan kısımda vasiyet mevkuftur, mü-sînin ölümünden sonra ve mirasçılarının onayı ile nâfiz hale gelir. Şâfiîler'de üçte birden fazla miktarda vasiyet yapılması halinde vasiyetin üçte birlik kısımda sahih, fazlasında bâtil olduğu şeklinde ikinci bir görüş daha vardır. Hanefîler mirasçısı bulunmayan bir kimsenin bütün malını vasiyet etmesini câiz görürken (a.g.e., VII, 370) Mâlikîler ve bir görüşlerinde Şâfiîler, üçte biri aşan miktardaki vasiyeti bâtil kabul edip fazlalığın beytül-mâle intikal etmesi gerektiğini ileri sürmüştür.

Vasiyetin Sona Ermesi. **a)** Mü-sînin ölmeden önce açıkça vasiyetten rüçü ettiğini beyan etmesi veya mü-sâ bihte rüçûa delâlet eden bir tasarrufta bulunması. Meselâ vasiyet konusu malın hibe edilmesi, başka bir şeye dönüştürülmesi, başka bir ad alacak şekilde değiştirilmesi veya tüketilmesi rüçûa delâlet eden birer tasarruf sayılır. **b)** Mü-sâ lehin mü-sîden önce ölmesi. **c)** Mü-sâ lehin veya mirasçılarının mü-sînin ölümünden sonra vasiyeti reddetmesi. **d)** Belirlenmesi halinde sadece mü-sâ bihin, belirlenmemesi durumunda mü-sîye ait mal varlığının tamamen helâk

olması. e) Vasiyetten sonra mûsinin uzun süreli akıl hastalığını geçirmesi. Uzun süre Ebû Yûsuf'a göre bir ay, İmam Muhammed'e göre bir yıldır.

Vasiyette bulunmanın belirli hükümleri yanında belli âdâbı vardır. Vasiyet sözlü ve yazılı olarak yapılabilir. Her iki durumda da iki âdil şahit tutulması, vasiyetle ilgili şer'î sınırlamalara riayet edilmesi, vârislere zarar verme niyeti taşınmaması, akrabalık hakları gözetilerek miras alamanın zayıflara vasiyette bulunulması, kişinin kul hakkı veya Allah haklarıyla ilgili ödenecek borçları varsa bunların zikredilmesi, vârislere Allah'a ve resulüne itaatın emredilip güzel ahlâka teşvik edilmesi uygundur. Vasiyetnâmelerin karışıklığa yer bırakmayacak açık ve anlaşılır bir dille kaleme alınması, tarihin ve şahitlerin isimlerinin yazılması, vasiyet konusunun, vasiyet edilen cihetin veya kişinin açıkça belirtilmesi gerekir. Kur'an'da da örneği görülen (el-Bakara 2/132-133), Allah'a iman ve itaat içerikli vasiyetnâmeler İslâm tarihinde ayrı bir literatür meydana getirmiştir. Bu çerçevede birçok ünlü âlim vasiyetnâme yazdığı gibi ölüm anında gerçekleştirilen vasiyetleri derleyen çalışmalar da yapılmıştır. Bir vasiyetnâme türü de siyasî vasiyetnâmelerdir; bunlar özellikle hânedan yönetimlerinde bir sonraki devlet başkanlarının belirlenmesinde büyük önem arz etmiştir. Ayrıca bazı vasiyetnâmeler devletin genel stratejisi ve hedeflerini belirleyen siyasî belgeler olarak önem taşır.

Vasiyet, klasik fıkıh eserlerinde ayrı bölümler halinde işlenmesinin yanı sıra ilk dönemlerden itibaren ortaya çıkan ihtiyaç ve uygulamalar sebebiyle çeşitli eserlere de konu olmuştur. Erken dönemlerde ölüme bağlı köle âzadının mahiyeti ve hükümü tartışılmış, bunun bir tür vasiyet sayılıp sayılmadığı üzerinde durulmuş ve fıkıh eserlerinde bu konuya müstakil bölümler ayrılmıştır. Daha sonraki dönemlerde İbn Âbidîn'in *Şifâ'ü'l-âdil* adlı risâlesinde görüldüğü gibi ortaya çıkan yeni meseleleri veya sorulan fetvaları ele alan risâleler yazılmıştır. Günümüzde bu bağlamda gündeme gelen yeni tartışmaların başında dede yetimleriyle ilgili "vâcip vasiyet" diye bilinen konu gelir. Akrabaya vasiyeti emreden âyetin (el-Bakara 2/180) hükmünün neshedilmediği yolundaki azınlık görüşüne dayanan bu yaklaşım, mükelleflere yönelik bu vasiyet emrinin onların iradesine bırakılmayıp kanunen düzenlenmesini öngörmüş, bu çerçevede birçok İslâm ülkesinde anne ve babaları dede ve nine-

lerinden önce ölen torunlara anne ve babalarının miras paylarının veya mirasın üçte birini geçmeyecek kadar bir miktarın yahut benzeri bir payın vasiyet olarak verilmesini düzenleyen hükümler konulmuş, mûsinin kendi isteğiyle yaptığı her türlü vasiyet ise "ihtiyarî vasiyet" diye adlandırılmıştır. Ancak başta Muhammed M. Şelebî olmak üzere çeşitli âlimlerce bu düzenlemenin mahiyet itibarıyla fıkıhtaki vasiyetten önemli farklılıklar içerdiği, ayrıca diğer mirasçılar için daha önce öngörülemeyen bazı haksızlıklara yol açtığı ileri sürülmüş ve bu çerçevede çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır (Azîzî, s. 114-143). Benzer çağdaş tartışma konuları arasında organ bağışının vasiyet edilmesi, Batı'da tedaviyi red hakkı ve ötenaziyle ilgili olarak gündeme gelen "maraz-ı mevt haline dair vasiyet" meselesi (Ebrahim, s. 195-208), mirastan mahrum bırakma yahut vârise vasiyet gibi, kanunlardan veya âdetlerden kaynaklanan vasiyet uygulamaları sayılabilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâsânî, *Bedâ'î'*, VII, 330-394; Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki – Abdülfettâh M. el-Hulvi), Riyad 1417/1997, VIII, 389-584; Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 91-114; IV, 203-207; Kuhistânî, *Câmi'u'r-rumûz*, İstanbul 1291, II, 384; Hatib eş-Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc* (nşr. M. Hallî Aytânî), Beyrut 1418/1997, III, 52-103; Buhûtî, *Keşşâfü'l-künâf* (nşr. M. Emin ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, V, 529-585; Şürûnbülâî, *el-Fevz bi'l-me'âl bi'l-vaşiyye bimâ cümü'a mine'l-mâl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1184, vr. 600-603; Ahmed b. Guneym en-Nefrâvî, *el-Fevâkihü'd-devânî* (nşr. Abdülvâris M. Ali), Beyrut 1418/1997, II, 217-219; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, Kahire 1328, IV, 422-456; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmecâd), Beyrut 1415/1994, X, 334-446; a.mlf., *Mecmû'atü resâ'ili İbn 'Âbidîn*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî), I, 151-198; Süleyman Zühdi b. Hasan, *Risâletü'l-vaşiyye fi'l-keffâre*, İstanbul 1302, s. 4-7; Manastırlı İsmâil Hakkı, *Vesâyâ ve Feraiz Mecmuası*, İstanbul 1326, s. 3-6; Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1960, I, 613, 614; II, 817; Mustafa es-Sibâî – Abdurrahman es-Sâbûnî, *el-Ahvâlü's-şahşiyye*, Dimaşk 1390/1970, s. 237-260, 354-358, 365-370, 421-428; M. Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus 1984, II, 147, 471, 472; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fik-hü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1404/1984, VIII, 5-130; Zekiyüddin Şa'bân – Ahmed el-Gandûr, *Ahkâmü'l-vaşiyye ve'l-mirâs ve'l-vakf fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Küveyt 1410/1989, s. 11-213, 431-452; Abul Fadl Mohsin Ebrahim, "The Living Will (waşiyyat al-hayy): A Study of Its Legality in the Light of Islamic Jurisprudence", *Knowledge is Light: Essays to Seyyid Hossein Nasr by His Students in Honor of His Sixty-sixth Birthday* (nşr. Zailan Moris), Chicago 1999, s. 195-208; M. Râmîz Abdülfettâh el-Azîzî, *el-Mirâs ve'l-vaşiyye ve vaşiyyetü'l-kânûn ve'l-bedilü's-şer'î*

lehâ, Amman 1424/2003, s. 102-143; Ali el-Hafif, *et-Taşarrufü'l-infrâdî ve'l-irâdetü'l-münferide*, Kahire 1430/2009, s. 121, 124; Musa Ali Ajetunmobi, "Modern Developments in Islamic Law of Testamentary Disposition", *IQ*, XXXVI/2 (1992), s. 131-142; Abdüsselam Arı, "Vâcip Vasiyet ve Halefiyet Bağlamında Dede Yetimi Problemi", *EKEV Akademi Dergisi*, XII/34, Ankara 2008, s. 249-268; J. Schacht, "Vasiyet", *IA*, XIII, 230-232; R. Petrs, "Wasiyya", *EP* (İng.), XI, 171-172; "Vasiyye", *Mu.F.*, XLIII, 221-301.

ABDÜSSELAM ARI

VASİYET

(الوصية)

Hadis tahammül yollarından biri.

Hadis tahammül yollarının yedincisi olan vasiyet, bir muhaddisin, vefatından önce veya uzun bir yolculuğa çıkarken rivayet hakkı kendisinde bulunan bir metnin memleketindeki veya başka yerdeki bir kişiye verilmesini istemesidir. Örnekleri nâdiren I. (VII.) asırdan itibaren görüldüğü için vasiyet yoluyla elde edilen metinleri rivayet etmenin câiz olup olmadığı, câizse nasıl rivayet edileceği hususu tartışmalıdır. Vasiyet hüküm açısından vicâdeye benzetilmiş (Hatîb el-Bağdâdî, s. 352), ayrıca birçok âlim vasiyet yoluyla rivayete karşı çıkmıştır (İbnü's-Salâh, s. 177; Nevevî, s. 65; Şemseddin es-Sehâvî, II, 150).

Vasiyet yoluyla rivayetin cevazı meselesi usul kitaplarında genellikle şu örnek üzerinden tartışılmıştır: Dâriyyâ'da vefat eden tâbiinden Ebû Kılâbe el-Cermî kitaplarının Basra'daki talebesi Eyyûb es-Sahtiyânî'ye gönderilmesini, Eyyûb'un sağ olmaması halinde ise yakılmasını vasiyet etmiştir. Kitapları alan Eyyûb bunları rivayet edip edemeyeceğini Muhammed b. Sîrîn'e sormuş, ona önce, "Rivayet edebilirsiniz" diyen İbn Sîrîn daha sonra, "Rivayet edip etmeyeceğine kendin karar vermelisin" demiştir (Râm-hürmüzî, s. 459-460; Hatîb el-Bağdâdî, s. 352-353). Bu örneğe atıf yapan birçok kaynakta Ebû Kılâbe ile İbn Sîrîn, vasiyet yoluyla rivayeti câiz kabul eden Selef âlimleri diye gösterilmiştir (Kâdî İyâz, s. 115-116, 119; Şemseddin es-Sehâvî, II, 148; Süyûtî, II, 57; *Tecrid Tercemesi*, I, 445). Ancak Hatîb el-Bağdâdî'ye göre bu olay, teorik olarak tam bir vasiyet örneği değildir, çünkü Eyyûb'un o metinleri daha önce Ebû Kılâbe'den dinlemiş olması muhtemeldir. Yani bu örnekte, Selef âlimleri tarafından vicâdeye benzetilen mutlak vasiyetin hükmü değil daha önce hocadan işitilen bir metnin ayrıca vasiyet yoluyla alınmasının hükmü tartışılmaktadır. Nitekim Hatîb el-Bağdâdî